

érzékenyek, az energiahordozókat és más természeti erőforrásokat korlátlanul rendelkezésre állónak tételezik (48.). Talán létezik ember ilyen gazdasági világgéppel, de komoly, jól képzett közgazdász aligha, legyen akár buzgó híve a neoklasszikus módszertani irányzatnak. Egyébként maga a szerző a következő mondatában ajtót nyit a korrekciónak: „pontosítva: ezeknek érzékeli a szűkösséget, de úgy véli, hogy az árakban megfelelően tükröződnek a szűkösségi viszonyok, tehát csak ennyiben kell rájuk tekintettel lenni”. Nincs szándékom megvédeni a mainstream közgazdaságtant (hátha majd valaki tételesen polemizál a könyv téziseivel), de meg kell itt jegyezni: az árrendszer igencsak hatékony eszköz lehet. Ha egy nyersanyag gazdaságosan kitermelhető mennyisége kezd csökkenni, az árak emelkednek, és ez nyomban visszafogja az iránta megnyilvánuló keresletet, rentábilisabbá teszi az anyagtakarékosságot, az alternatív eljárásokat.

Persze az, hogy „megfelelően tükröződjene” a szűkösségi viszonyok, a gazdasági tevékenység mellékhatásaként fellépő környezeti károkozások, valóban nem megy magától. Olyan jogrend, az érintettek (akár a még meg sem születettek) érdekeit érvényesítő szabályrend kell, amely internalizálja, a termelési költségekbe bekényszeríti a gazdasági tevékenység külsődleges (externális) hatásait, amint erről ír is Mellár Tamás könyve. Mégis olyan kép maradhat az olvasóban, mintha a piaci rend eszköztelen lenne a szóban forgó dilemmák kezelésében. Társadalmi és természeti környezetünk védelme valóban megköveteli a szűk gazdasági érdekek féken tartását, a fenntarthatósági szempontok érvényesítését. Ez kulturális ügy is: gyerekkortól tudatosítani kell az emberi tevékenységből (így különösen a gazdasági aktivitásból) fakadó káros

mellékhatások és kockázatok létét. Ám nagyon is szükséges, hogy mindemellett a relatív árak alakulása révén kemény piaci tényezők is kikényszerítsék a takarékoságot, serkentsék a környezeti terhelést mérséklő technológiák elterjedését. Magyar viszonyok között, ahol a közműdíjak alakulását hajlamosak alárendelni a politikai haszonszerzés céljainak („rezsicsökkentés”), nem felesleges emlékeztetni az árak, pénzbeli kalkulációk szerepére. Különösen azzal a történelmi szakasszal a hátunk mögött, amikor egy egészen más (keleti, nempiaci) ortodoxia igyekezett kidobni a „polgári közgazdaságtan” alapételeit.

A könyv további fejezetei az újabb makroökonómiai irányzatokat nagy szakirodalom áttekintésével tárgyalják, nem csekély kihívás elé állítva az olvasót (egyetemi hallgatót), akinek a felvázolt teóriák eredeti képviselőit, azok főbb munkáit is meg kellene ismernie ahhoz, hogy a tankönyvszerző értékelő és esetenként vitázó nézeteit el tudja helyezni. Egy-egy szövegdobozban néha igen lényeges, gyakran bonyolult eset, téma, polémia található; az olvasó remélhetőleg kedvet kap az alaposabb elmélyüléshez, utánaolvasáshoz. E gondos munkában a nagy terjedelemből keveset kevés az elütés, éppen ezért tűnik fel a walras-i 'numéraire' elírása, vagy a szintén francia Sismondi, a Ponzi-befektetésről ismert Carlo Ponzi nevében a betűhiba. A könyv irodalomjegyzéke imponálóan sok szerzőt tartalmaz, ha valaki még jobban meg akar mérítkezni a közgazdaságtudomány sokágú folyamatában, komoly impulzust nyerhet Mellár Tamás könyvéből. (*Mellár Tamás: Szemben az árral. Rendhagyó közgazdasági előadások. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2015, 331 p.*)

Bod Péter Ákos
az MTA doktora, egyetemi tanár

A kutyaetológia kulisszatitkai

Magyarországon az etológia szóról Csányi Vilmos kutyákkal folytatott magatartáskísérletei jutnak a laikusok eszébe. Bár a kutyák a legtöbb ember szívéhez közel álló, barátságos és szeretetreméltó teremtmények, viselkedésük kutatásáról már jóval kevesebbet tudunk. Vajon mi zajlik a zárt laborajtók mögött? Milyen nehézségekbe ütköznek a kutatók a kísérletek előtt, közben és után? Számukra ezek az állatok csak kísérleti alanyok vagy családtagok? Megkülönböztethetünk-e Szi-entokutyát, Popkutyát és Reálkutyát a kutatásokban? És van-e jelentőségük a természet-tudomány más területein messziről került anekdotáknak a kognitív etológiában? A szerző a tudomány-szociológia eszközeit felhasználva ezekre a kérdésekre keresi a választ, és belépve az ajtókon az olvasót is körbevezeti a színpalak mögött.

A tudomány-szociológia kezdete az 1940-es évekre tehető, ám ekkor még a fő kutatási területe a tudomány intézményes kereteinek megismerése volt. A hatvanas-hetvenes évektől a később edinburgh-i iskola néven ismertté vált csoport azonban egy új irányzat felé indult, és – összekapcsolva a tudomány-szociológiát, tudásszociológiát és tudományfilozófiát – a tudományos kutatást mint társadalmi tevékenységet kezdték el vizsgálni. Néhány szociológus azonban úgy gondolta, hogy a tudományt nem lehet hagyományos módszerekkel, például kérdőívekkel megismerni, és a laborokba beköltözve testközelből tanulmányozták a természettudósok mindennapjait. Az első esettanulmány 1979-ben jelent meg Bruno Latour és Steve Woolgar *Laboratory Life* című publikációjában, két évvel később követte Karin Knorr-Cetina könyve: *The Manufacture of Knowledge*. Ebbe

a sorozatba illik bele *A kutyaetológia kulisszatitkai* című is.

Bár fizikai, biológiai és kémiai laborokban korábban már készültek a mostanihoz hasonló elemzések, ezt a tudományágot még nem vették ilyen módon górcső alá. Mund Katalin szociológus a doktori disszertációja témájaként 2005 telétől három éven keresztül figyelte az ELTE Etológia Tanszék kognitív kutya-etológus kutatóit, ahol nem csak a mindennapi munkájukat követte figyelemmel, de többször részt is vett az általuk szervezett nyári „kutyás táborban”. Néhány évvel a sikeres védést követően azzal a céllal tért vissza az intézménybe, hogy megtudja, hogyan fejlődött azóta a tanszék. E több évnnyi munka eredménye olvasható most a kötetben, amely kapcsán leginkább azt a kérdést boncolgatta, hogy vajon miként művelhető e tudományág, milyen egyéni és csoportstratégiák alakultak ki a tanszéken belül.

Az ilyen jellegű tudomány-szociológiai vizsgálat azonban nem egyszerű. Ahogy a szerző is hangsúlyozza, egyszerre kell a tudós csoport tagjává is válni, hiszen a napi rutint akadályozva, feszélyezettséget keltve hamis eredményekhez – mintadiskurzusokhoz és díszelőadásokhoz – vezethet a megfigyelés. Ugyanakkor a csapat szerves tagjaként már nehéz objektíven látni a kutatói közösséget. Éppen ezért a szerző szándéka szerint a laborban etológusként, a csapat tagjaként viselkedett, de mellette folyamatosan jegyzetelt, diktafonozott és interjúkat készített, amelyeket otthon kiegészített és letisztázott. Az adatok kiértékelésénél viszont objektíven, mint kívülálló tekintett a kapott információkra. Ez az alapvetően külső szemléletmód végigköveti a könyvet, mégis a szubjektív látásmód, a személyes hangvétel is előkerül az erre alkalmas pillanatokban.

A könyv első fejezetében megismerhetjük egy új tudományterület, a kognitív etológia megjelenését, majd az ELTE Etológia Tanszékének megalakulását, az akkori és jelenlegi politikai-ideológiai kontextusban. A második részben felvázolja a csoport szerkezetét, és annak hazai, illetve nemzetközi beágyazottságát a tudományos közegbe. A következő fejezetben megtudjuk, hogyan dolgoznak az etológusok, milyen hipotéziseket állítanak fel vizsgálataik során, miként építik fel kísérleteiket és a kapott adatokat hogyan interpretálják belőlük. A negyedik fejezetben a publikációk sajátosságait elemezte a szerző, megvizsgálva a tudomány és a laikus közönség kommunikációját és a vizualitás szerepét az etológusok munkájában.

A kognitív etológia – leegyszerűsítve az állati elme, a gondolkodási folyamataik, tanulásuk és információfeldolgozásuk tudományának – felemelkedése közel sem volt nehézségektől mentes. Ez a diszciplína több szempontból is érdekes területnek számít, hiszen egyrészt hasonlít a pszichológiára a társadalomtudományok közül, másrészt biológiai aspektusai és kísérleti módszereinek szigorú szabályai miatt a természettudományos kutatásokra is emlékeztet. Ám éppen emiatt több kritika is éri a kognitív etológiát, például az, hogy az állatoknak nincs is elméjük vagy az adatok gyűjtése nem eléggé szigorú. Ezen túl a kutyaetológia még inkább a perifériára szorult, hiszen az állatfajok kiválasztásánál több szempontot is figyelembe kell venni (például legyen könnyen elérhető, de egyszerűre nehezen hozzáférhető). A kutya több szempontból is megtestesíti az ellentétpárokat, hiszen egyszerre része mindennapi életünknek, de az otthonokban nehezen tanulmányozható. Azonban a sok „csodakutya”-történet miatt a kutatók sokáig ódzkodtak a

vizsgálatuktól. Az ELTE Etológia Tanszék pedig még nagyobb nehézségekkel szembeütközött idehaza a folyamatos pénzhiány és a számukra kedvezőtlen politikai légkör miatt. A rendszerváltás után sem vált a tanszék helyzete sokkal könnyebbé, az aktuális politikai viszonyok sokszor inkább akadályozták az etológia megerősödését Magyarországon. Mindezek mellé jött az a nyomás, miszerint a kutatások valamilyen gazdasági haszonnal járó eredményt mutassanak fel. Mivel ehhez a történeti rekonstrukcióhoz csak kevés levéltári adat állt Mund rendelkezésére, az információkat leginkább a munkatársak visszaemlékezéseiből sikerült kinyerni, ami különösen emberközelivé teszi a műnek ezt a fejezetét. A politikai nehézségeken túl ideológiai problémák is felmerülnek a kutatásokkal kapcsolatban. Különösen érdekes az az eset, amikor a kutatók azt találták az egyik vizsgálatban, hogy a „fajtatiszta” kutyák jobban értik az emberi mutatókat, mint „keverék” társaik. Ez az eredmény ugyanis önmagában azt jelezné, hogy különbség van a rasszok között, például valamelyik butább a másiknál. Pedig nyilvánvalóan erről szó sincs, ez esetben a kutyák önállóságában kell keresni a különbséget.

Belső működését tekintve a csoportban nagyon kellemes légkör uralkodik, ami a tanszéktől való távozás nehézsége miatt problémát is jelent. A jó hangulathoz több tényező is hozzájárul, amelyek közül talán a kutyák mindennapi jelenléte tűnik az egyik legkülönösebbnek. A könyvből kiderül, hogy a négylábú kedvencek nemcsak a kísérletek ideje alatt tartózkodnak az épületben, hanem mivel a legtöbb kutató egyben kutyatulajdonos is, behozva őket az épületbe a kutyák a munka szerves résztvevőivé válnak. A külső intézményekkel is szoros kapcsolatot ápol az Etológia Tanszék (például kutyaiskolákkal),

ám a Biológiai Intézetben belüli más tanszékek megítélése is befolyásolja stratégiájukat. Egy külön alfejezetben a szerző a többi tanszék vezetőivel folytatott interjú során az alábbi kérdésekre kereste a választ: 1. Hol helyezkedik el az etológia a biológián belül? Egy elképzelt *hard science* és *soft science* intervallumon elhelyezhető-e ez a diszciplína? 2. Van-e valamilyen együttműködés vagy kapcsolat a tanszékek között? 3. Mi a tanszékek létszáma közötti különbségek oka?

Finanszírozás szempontjából a magyar, de főleg EU-s pályázatok jelentik számukra a legnagyobb pénzforrást, így az EURODOG címmel beadott pályázaton keresztül ezt a forrásszerzési stratégiát is bemutatja a szerző. A megfelelő források felkutatásához a gyakori médiaszereplések is hozzájárulnak, ám az is világossá válik, hogy ezek a közreműködések nem csak előnyökkel bírhatnak.

A tanszéki kutatások jelentős részében az ember–kutya kommunikációt vizsgálják, felhasználva a kommunikáció alapelméletét, amelynek része az adó, a vevő és maga az üzenet is. Ezt az elméletet használják az ELTE kutatói is, ám a kísérletek alanya nem mindig a kutya. Egyes kísérletekben például azt vizsgálták, hogy az emberek (kutyatartók és nem kutyatartók) mennyire tudják a különböző élethelyzetekben felvett kutyaugatásokat (például félelem, öröm) beazonosítani. A kísérletek azzal a meglepő eredménnyel záródtak, hogy nem volt különbség a csoportok teljesítménye között, vagyis a nem kutyatartók is hasonlóan nagy arányban voltak képesek felismerni a kutyák érzelmi állapotát. Fontos kísérletek az ún. mutatókísérletek is, ahol két cserép közül arra mutat rá a kísérletvezető, amelyikben a jutalomfalat van. Attól függően, hogy az állat melyik cserépet választja, következtetéseket lehet levonni arra

vonatkozóan, hogy a kísérleti alany mennyire követi az irányítást. Ilyen megfigyeléseket végeztek a farkasok és kutyák közötti különbségek feltárására is.

Egy efféle kísérlet lefolytatása azonban komoly feladat. Először a kísérlet pontos protokollját kell megtervezni, amelynek elkészítésén gyakran az egész tanszék együtt munkálkodik. Utána megfelelő kísérleti alanyokat és gazdákat kell keresni, ám ez sokszor egyáltalán nem egyszerű feladat. Ráadásul a kísérlet közben is kiderülhetnek protokollbeli hibák vagy hiányosságok. Az adatok kiértékelésénél pedig az alacsony mintaszám miatt a statisztikusokkal szemben is konfrontálódásra vagy kompromisszumokra kényszerülnek a kutatók.

A publikáció minden kutatásban alapvető szerepet tölt be, hiszen az adott kutatócsoport ezeken keresztül kommunikál a többi tudományos közösséggel. Így a cikkek felépítése és jellemzői a tudományszociológusok eszköztárának fontos részét képezik. Egy ilyen mesterséges konstrukció viszont eredeti célja ellenére sem feltétlenül adja vissza a pontos labormunkát. Ez igaz az etológusokra is, akik egy másfajta hagyomány keretein belül dolgoznak, mint amilyenben publikálnak. Bár a tudományszociológia a publikációk közül megkülönböztet többféle típust (a laikusoknak, a szűk tudományos közösségnek és a szélesebb szakmai közösségnek szóló írásokat), az etológián belül nehéz ilyen jellegű kategóriákat felállítani, mivel a szakmai írásokat a laikusok is képesek megérteni, egyszerű tudományos nyelvezetük miatt.

Míg a könyv jelentős része a szerző diszertációja éveiben felhalmozott tapasztalatokról szól, a könyv utolsó fejezetében beszámol a 2015-ben szerzett élményeiről is. Elmeséli, hogyan változott meg a tanszék szerke-

zete, milyen lett a megítélésük, és milyen új perspektívák felé nyitottak, illetve próbálnak nyitni a jelenlegi munkatársak.

Mund Katalin nem titkolt célja a könyvvel, hogy a kognitív kutyaetológiát népszerűsítse a kutyaartók körében. A sokszor gazdahiánnyal küzdő kutatók ugyanis minden kutya tulajdonosnak örülnek, aki szívesen részt vesz kísérletekben, kicsivel többet megtudva kedvence viselkedéséről. A könnyed hangvétel és az olvasmányos stílus ennek megfelelően – néhány helyesírási hibától eltekintve – valóban izgalmas és a laikusok

számára is könnyen befogadható olvasmányt tesz a művet. Ugyanakkor szakmai szempontból is érdekes könyv, hiszen az etológiai kutatások minden fontosabb aspektusát felöleli, és azokat alaposan körüljárva enged bepillantást egy fiatal tudomány hazai kutatóinak munkájába. (*Mund Katalin: A kutyaetológia kulisszatitkai – Egy új tudomány születése. (Univerzum Könyvek) Budapest: Metropolis Media Group Kft. & METAL, 2015, 328 p.*)

Petschner Anna

PhD-hallgató, BME Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskola

Kultúrafelfogások

A címe alapján – *Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847–2014* – összefoglalást ígérő munka két szempontból is szintézis. Egyrészt a szerző hasznosítja benne a hosszú évtizedek alatt felhalmozott kutatói és oktatói tapasztalatait. Szívének leginkább kedves Ady Endre és József Attila, a szocialista és kommunista gondolkodók közül pedig Kunfi Zsigmond, Mónus Illés és Lukács György, akiknek munkássága ebben a könyvben is hangsúlyosan szerepel. Másrészt a könyv egyéni, újszerű megközelítésben – az értékvitákra építve – ad átfogó képet a kultúráról. A kultúrafelfogás fogalomhasználatát lényegében felmenti a szerzőt a kultúra teljességét ígérő bemutatásától, ugyanakkor e fogalom kiemelésével hódolhat Agárdi Péter talán legfőbb tudományos és oktatói szenvedélyének: az eltérő nézetek ütköztető bemutatásának. Törekszik a tárgyilagos semlegességre, ugyanakkor vállaltan részrehajló, ami e könyv esetében nem ellentmondás: értékpreferenciái kiderülnek a könyvből, a szerző azonban óvakodik attól, hogy pálcát törjön a tőle eltérő eszméket vallók fölött. Nem véletlen a

cím első szava, a *nemzeti*. Ez Agárdinál alapvetően a befogadói attitűdöt, az értékek békés egymás mellett élésének óhaját jelenti, s távol áll minden nemzeti elfogultságtól.

A könyv írója meggyőződéses, türelmes, szelíd és optimista tudós és tanár, aki hisz abban, hogy az eltérő nézetek békésen megférnek egymás mellett, s akár éles viták árán is úgy tudnak hatni egymásra, hogy abból a nagyobb közösségnek, a nemzetnek származik haszna.

„E tanulmány szerzőjének – olvassuk a recenziált könyv közepén – [...] az a véleménye, hogy a *közösségi ihlet* és *szociális elkötelezettség* művésziileg is termékenyítő lehet” (149.) S – tehetjük hozzá az *opus* ismeretében – az Agárdi által fentebb kiemelt két vezérfonál követése gyümölcsözőnek bizonyult.

Agárdi, ahogy maga is kifejti, nem nagy időtávot átfogó művelődéstörténetet vagy eszmetörténetet szándékozott írni, hanem új megközelítésből kívánta áttekinteni több mint másfél évszázad magyar kultúráját. Ezt szolgálja a címbe emelt két fogalom: az *érték-vita* és a *kultúrafelfogás*. A tág jelentéstartományú kultúrából a szerző munkájában a szépirodalomra és az oktatásra összpontosít.

A könyvben többször – mindenekelőtt Bartók Bélával együtt – emlegetett Kodály Zoltán utálta a magyar fülnek idegen kultúra szót, a könyv egyik főszereplője, Babits Mihály pedig a szó megfordításával mondott erről az emberi jelenségről játékos értékítéletet: a kultúra – a rút luk. Agárdi Péter nem idegenkedik e szótól. Nem csupán a kultúra megnyilvánulási formái érdeklők, hanem működési mechanizmusai is.

A felfogások és a viták szerinte leginkább személyek által közelíthetők meg, így a kultúráirányítók, kultúrabefolyásolók ideológiai tevékenysége, szakmai-politikusi teljesítménye is helyet kap a könyvben. Ebben a munkában a szerzői célkitűzésekből következően csak a markáns nézetű kultuszminiszterek, művelődéspolitikusok és gondolkodók kaphattak helyet. Időrendi sorrendben Eötvös József, Beöthy Zsolt, Szekfű Gyula, Klebelsberg Kuno, Kornis Gyula, Hóman Bálint, Imre Sándor, Prohászka Lajos, Szabó Dezső, Németh László, Karácsony Sándor, Lukács György, Bibó István, Révai József, Aczél György és Vitányi Iván.

A könyv szerkezete alapvetően nem kronologikus, hanem tematikus: a különféle kultúrafelfogásokra épül, amelyek közül a szerző nagy egységeket alkot, s ezeket helyezi időrendbe. Kísérletet tesz ugyanakkor a nagy fordulatok időrendi elkülönítésére is egy-egy rövid fejezettel, amelyek a rendszerváltozás és a kultúraváltás fogalomkörre épülnek.

Négy kultúrafelfogás alkotja a munka gerincét. Egyenként szükséges kitérni rájuk.

A konzervatív, keresztény-nemzeti kultúrafelfogás című fejezetet *A polgári liberális, modern, urbánus kultúrafelfogás* követi, majd *A radikális népi-nemzeti vagy populista kultúrafelfogás* és *A baloldali, illetve szocialista kultúrafelfogás* következik, s végül, inkább csak jelez-

ve, mintegy ötödikként *A posztmodern és a digitális kultúraváltás* című fejezet zárja a sort. A négy kiemelten vizsgált kultúrafelfogás tárgyalásának egyenkénti terjedelme harminc oldal körüli, kivéve az utolsót, amely csaknem duplája az előbbieknél, ami leginkább bizonyítéka a szerzői kitüntetett értékfelfogásnak.

A könyvben számos olyan megállapítás található, amelyekkel nem feltétlenül érthet egyet az olvasó. Ha meggyőző érvek szólnak a szerzői állítás mellett, akkor is helye van az eltérő vélemény(ek)nek. Nem értem például, hogyan kerül Bartók Béla és Bibó István a polgári liberális kultúrafelfogás csoport meghatározó képviselői közé. Ha már feltétlenül skatulyáznunk akarunk, Bibó talán jobban illelne a „radikális népi-nemzeti” vagy a szocialista kultúrafelfogás képviselői közé, Bartókot pedig képtelen lennék valamelyik kultúrafelfogás-rekeszbe beszuszakolni. A szerző könyve vége felé hosszan sorolja, hogy szerinte kik nem sorolhatók egyik csoportjába sem. Ez a jelenünkig terjedő hosszú lista ugyancsak kételyeket ébreszt (211.).

Aki belegondol a rendszerezési feladat bonyolultságába, megérti – ha nem is mindig ért egyet vele – Agárdi Péter csoportosítását. Csak néhány felvetődő probléma. Ha van „baloldali” értékfelfogás, miért nem szerepel a fejezetcímekben „jobboldali”. Ha a polgári liberális, urbánus kultúrafelfogás „modern”, nem tekinthető modernnek (korszerűnek?) a „radikális népi-nemzeti vagy populista kultúrafelfogás” vagy a „baloldali, illetve szocialista kultúrafelfogás”? Ez utóbbi fejezetcím azért is vitatható, mert a fejezetben együtt szerepelnek a szocialisták-szociáldemokraták és a kommunisták által vallott nézetek, ideológiák. Így elmosódik a lényegi különbség az egyik csoportosulás demokratikus, illetve a másik dikataturapárti beállítottsága mögött,